

ELULOO LINE LÄBILÕIGE VARASEMAST EESTI AJAKIRJANDUSEST

Brendekenist Peegli. Eesti ajakirjanduse biograafiline lühileksikon 1689–1940. Koostajad ja toimetajad Roosmari Kurvits, Anu Pallas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2014. 193 lk.

Esimese eestikeelse ajakirjandusloolise teatmeteose ilmumine sel aastal on kindlasti märkimisväärne sündmus. Mõneti üllatav, et selline teatmeteos, arvestades ajakirjanduse olulisust meie ajaloo kontekstis, siiski alles nüüd – otsapidi juba digiajastul – trükivalgust nägi. Tõsi, ajakirjandusega seotud isikute eluloolisi andmeid on avaldatud varemgi. Esmalt väärrib äramärkimist 1909. aastal ajalehe Postimees 50 aasta juubeliga seoses ilmunud koguteos, mis sisaldab ajalehe 322 kaastöölise biograafiaid. Ka Eesti Vabariigi algusaastail ilmunud Eesti Ajakirjanike Liidu aastaalbumites „Õitsituled” (1922–1925) avaldati ajakirjanike elulugusid, biograafilist materjali sisaldasid samuti mitmed Eesti NSV Ajakirjanike Liidu väljaanded ning viimaste aastakümnete Tartu Ülikoolis ajakirjanduse õpetamise ajaloole pühendatud publikatsioonid ja elulugude kogumikud. Ilmunud on ka mitmed biograafilised teatmeteosed tänapäeva meediamastikul tegevate isikute kohta.

Shipärasem eesti ajakirjanike ja ajakirjanduslike kaastöölise elulooliste andmete kogumine sai siiski alguse alles 1980. aastatel Tartu Riiklikus Ülikoolis professor Juhan Peegli eestvedamisel, millest hiljem kasvas välja kõikehõlmava biograafilise leksikoni koostamise mõte. See idee realiseerus lõpuks 2014. aastal omamoodi kingitusena tähistamaks ajakirjandushariduse 60. aastapäeva Tartu Ülikoolis. Seega on kõneks oleva raamatu koostamise aluseks pika

aja jooksul eelkõige Tartu Ülikoolis paljude ajakirjanduse ajalooa tegelenud uurijate ja tudengite töö tulemusel koostatud teemakohane elulugude andmes- tik, mis on tulevikus kavandatud tervikuna kaasaegse digitaalse andmebaasi- na avalikkuse ette tuua.

Koostajad tõdevad saatesõnas: „Leksikoni eesmärgiks on anda kontsentreeritud ja mitmekülgne pilt Eesti ajakirjandusest aastatel 1689–1940” (lk vii). See eesmärk on kindlasti täidetud. Aga sellegi teatmeteose puhul tuleb kohe rõhutada, et tegemist on lühileksikoniga, kuhu on mahtunud vaid väikene osa umbes 1600-st andmebaasis olevast eluloost – kokku 348 biograafiat. Väljaande kokkupaneku põhiraskus lasus koostajatel Roosmari Kurvitsal ja Anu Pallasel, elulugude valikut aitasid täpsustada Krista Aru, Tiit Hennoste, Epp Lauk, venekeelse ajakirjanduse osas Tatjana Šor ning saksakeelse ajakirjanduse osas Liina Lukas ja Vahur Aabrams.

Leksikoni haare on nii sisuliselt kui ka ajalisel muljet avaldav. Raamatu sisu on koostajad kokku võtnud järgmiselt: „Leksikonis on hõlmatud Eesti territooriumil ilmunud ajakirjandus, lisaks eestikeelsetele väljaannetele ka kohalik saksa-, vene-, rootsi- ja jidišikeelne ajakirjandus. Kuna Tsaari-Venemaa haldusjaotuse järgi oli Lõuna-Eesti Liivimaa kubermangu osa, mille pealinn oli Riia, siis on käsitletud ka Riias ilmunud saksakeelsete väljaannete olulisemaid toimetajaid ja autoreid. Eestis ilmunud väljaannete kõrval on sisse võetud ka eestikeelne ajakirjandus mujal maailmas, eelkõige Venemaal Peterburis ja Ameerika Ühendriikides” (lk viii).

Raamatu alguspunktiks on aasta 1689, mil Tallinnas hakkas teadaolevalt ilmuma esimene Eesti ala ajakirjandusväljaanne Revalsche Post-Zeitung, mida

kirjastas Christoph Brendeken (1649–1710). Teisalt on raamatusse võetud isikud, kes alustasid ajakirjanduslikku tegevust enne 1940. aastat, ja kuna Juhan Peegel töötas aastatel 1938–1939 Saaremaa ajalehes Meie Maa, siis nii ulatubki leksikoni ajaline mõõde XVII sajandi lõpust XX sajandi keskpaigani ehk Brendekenist Peegliini. Samas tähendab tagumise ajalise piiri fikseerimine 1940. aastaga seda, et suur osa meie ajakirjanduse lähiminevikust – nõukogude aeg, Saksa okupatsioon ja taasiseseisvunud Eesti – selles teatmeteoses ei kajastu.

Teatmeteose sissejuhatusest saab lugeja asjakohase ülevaate valikupõhimõtetest, ajakirjanduslikest ametitest ning detailse kirjelduse elulooartikli struktuurist. Võib-olla oluks asjakohane lisada ka lühiülevaade ajakirjanduse ajaloo murdepunktidest meie endi ajaloo kontekstis ning infokanalitest, mille kaudu teave inimesteni eri ajastutel jõudis.

Ajakirjandusväljaannetest on vaatluse alla võetud üleriigilised ajalehed ja ajakirjad (üldhuviajakirjadest kutseajakirjadeni), ringhääling ja filmidokumentalistika ning samuti XVIII–XIX sajandi kalendrikirjandus. Seega on kõneks oleva väljaande koostajate huviorbiidis ajakirjandus kõige laiemas mõttes, seda defineeritakse kui laiale lugejaskonnale aktuaalse info vahendamist. Selline lähenemine on sümpaatne. Kuid siinkohal väärib tähelepanu, et ajakirjanduse kõrval oli teisigi kanaleid, mille kaudu oluline info regulaarselt inimesteni jõudis. Näiteks vahendasid kubermanguvalitsuste publikaadid ja patendid pika aja jooksul, juba alates Rootsi ajast kuni XIX sajandi keskpaigani, maarahvale ametlike teadete kõrval ka n-ö poliitilisi uudiseid (lahinguteateid, rahu sõlmimisi jms).

Iga artikkel annab võimalikult põhjaliku ülevaate konkreetse isiku eluloolistest andmetest, ajakirjanduslikust tegevusest ning loetleb teosed, mis

inimene on loonud kas autori, kaasautori, toimetaja, koostaja, illustraatori, tõlkija, fotograafi või mõne muu ameti kandjana. Artikli lõppu on paigutatud kindla sisemise struktuuriga ülevaade infoallikatest, kust leiab isiku kohta lisateavet. Siin on loetletud nii trükitud, käsikirjalised, suulised kui ka internetiallikad. Tegemist on kindlasti vajaliku informatsiooniga, kuid allakirjutanu jaoks oli infoallikatele viitamine kohati arusaamatu. Pean silmas ajakirjadele viitamise põhimõtet, mille järgi ei ole viidatud autorile, vaid ära on toodud ajakirja pealkiri, ilmumise aasta, number ja leheküljed. Läbivalt autorikeskne viitamine oleks siiski informatiivsem ja lugejasõbralikum, kuid mõistagi rohkem täheruumi nõudev. Võib-olla oluks otsustavkas raamatu lõppu lisada kasutatud allikate ja kirjanduse tervikloend ning artikli juures märkida vaid lühikirje autori nime ja aastaarvuga.

Teadatuntud ajakirjanike kõrval leiame leksikonist esmapilgul vähetahtsate ametiteeste (korrektor, raadio diktor, malenurga toimetaja jne), trükkalite, teadlaste, sportlaste, teatritegelaste, aednike jpt tegevusalade esindajate elulooartikleid. Koostajate eesmärk näidata Eesti ajakirjanduse mitmekesisust on kindlasti täidetud, tähelepanelik leksikoni lugeja aga võib nautida ootamatuid ja värvikaid elulugusid. Arvestades tsensuuri olulist rolli ajakirjanduse ohjamisel Vene ajal, oodanuks ehk rohkem ka selle valdkonna esindatust leksikonis. Siinkohal on sobilik viidata 2013. aastal ilmunud Vene impeeriumi tsensoorite leksikonile (kus ka Balti kubermangu on üsna hästi esindatud)¹ ja mõnele teiselegi tsensuuri ajaloo värskemale käsitlusele ning allikapublikatsioonile².

¹ Цензоры Российской империи, конец XVIII — начало XX века: биобиблиогр. справ. Санкт-Петербург: Российская национальная библиотека, 2013.

² Н. Г. Патрушева, Цензор в государственной системе дореволюционной России

Leksikonis avaldatud 348 eluloost enamik on mõistagi seotud eestikeelse ajakirjandusega, ligikaudu 50 isikut on tegutsenud saksakeelses ja umbes 30 inimest venekeelses ajakirjanduses. Selline proportsioon osutab ühemõtteliselt muukeelse ajakirjanduse uurimisseisu ebaühtlusele, andes märku, et venekeelset ajakirjandust (eelkõige tänu professor Sergei Issakovile) on võrreldes näiteks baltisaksa ajakirjandusega seni hoopis põhjalikumalt uuritud. Baltisaksa ajakirjanduse roll ühiskonnas, levik ja tähtsus oli aga hoopis suurem kui venekeelsel ajakirjandusel.

(вторая половина XIX — начало XX века). Санкт-Петербург: Северная звезда, 2011; Периодическая печать и цензура Российской империи в 1865–1905 гг. Система административных взысканий: справочное издание. Санкт-Петербург: Издательство Нестор-История, 2011.

Kokkuvõttes ei ole kahtlust, et tegemist on vajaliku ja usaldusväärse teatmeteosega. Kuna aga antud lühileksikoni on mahtunud vaid väike valik meie varasemal ajakirjandusmaastikul tegutsenud isikute biograafiatest, siis on lõpetuseks paslik soovida koostajatele jaksu töös oleva Eesti ajakirjanduse digitaalse biograafilise andmebaasi edasisel täiendamisel, täiustamisel ja korrastamisel ning laiemale avalikkusele kättesaadavaks tegemisel. See ei ole kindlasti lihtne ülesanne, sest meie varasemas ajakirjandusloos (sh eestikeelse ajakirjanduse osas) on veel palju läbiuurimata tahke ja isikuid, kes seni on varju jäänud.

TÕNU TANNBERG